

هنر موسیقی سنتی پارسی

(تاریخ، آلات موسیقی، ساختار، اجرا و ویژگی‌ها)

تألیف: پروفسور دکتر ناصر کنعانی

ترجمه: دکتر محمد منظم خراسانی

استاد و عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد

سر شناسه	: کنعانی، ناصر، ۱۳۲۰ - Kanani, Naser
عنوان و نام پدیدآور	هنرمند موسیقی سنتی پارسی: (تاریخ، آلات موسیقی، ساختار، اجرا و ویژگی‌ها) / تألیف ناصر کنعانی؛ ترجمه محمد مظلوم خراسانی.
مشخصات نشر	: شهید بهشتی، انتشارات ترانه: دانیال دامون، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	: ۱۰۰ ص.، مصدّر، عکس.
شابک	: 978-622-78330-22-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: عنوان اصلی: traditionelle persische kunstmusik: geschichte, musikinstrumente, struktur, ausführung, charakteristika, 2nd ed, c2012
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: موسیقی ایرانی -- تاریخ و نقد *Music, Iranian -- History and criticism موسیقی -- ایران -- تاریخ و نقد Music -- Iran -- History and criticism سازهای ایرانی -- تاریخ Musical instruments -- Iran -- History
شناسه افزوده	: مظلوم خراسانی، محمد، ۱۳۳۰ - ، مترجم.
موضوع	:
رده بندی کنگره	: ML ۳۷۵۶:
رده بندی دیویی	: ۷۸۹/۰۹:
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۳۹۱۹۷۷:

انتشارات ترانه

هنرموسیقی سنتی پارسی
(تاریخ، آلات موسیقی، ساختار، اجرا و ویژگی‌ها)

تألیف: پروفسور دکتر ناصر کنعانی

ترجمه: دکتر محمد مظلوم خراسانی

ناشر همکار: دانیال دامون

چاپ اول: بهمن ۱۴۰۳، شمارگان ۵۰۰ جلد

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ تومان

صفحه آرای: رحمان اسدی

چاپ: معین

شابک ۹۷۸-۶۲۲-۷۸۳۰-۲۲-۴ - ISBN: 978-622-7830-22-4

کلیه حقوق برای انتشارات ترانه محفوظ است.

مشهد: میدان سعدی، پاساژ مهتاب - تلفن ۳۲۲۸۳۱۱۰

فهرست مطالب

۹.....	پیش‌گفتار
۱۱.....	مقدمهٔ چاپ دوم
۱۳.....	یادداشت مترجم
۱۵.....	تاریخ موسیقی قبل از اسلام
۱۵.....	دوران ماقبل تاریخ، دوران ماقبل اسلام و دوران اسلامی
۱۵.....	دوران ماقبل تاریخ
۲۲.....	دوران ماقبل اسلام
۲۲.....	مادها، هخامنشیان، اشکانیان، ساسانیان
۲۲.....	مادها (پیش از میلاد ۷۲۸-۵۵۰)
۲۴.....	هخامنشیان (پیش از میلاد ۵۵۹-۳۳۰)
۳۱.....	اشکانیان (۲۵۰ سال پیش از میلاد تا ۲۲۴ سال پس از میلاد)
۳۷.....	ساسانیان (۶۶۲-۲۲۴ پس از میلاد)
۵۵.....	دوران اسلامی
۵۵.....	(دورهٔ عباسی، صفوی، قاجار، زمان حال)
۵۹.....	دوران عباسی (۱۲۵۸-۷۵۰م)
۷۱.....	دربارهٔ معنی و مفهوم نوشته‌های موسیقایی فارابی و ابن‌سینا
۸۰.....	دوره صفویه (۱۷۳۲-۱۵۰۱م)
۹۰.....	قاجاریان (۱۹۲۵-۱۷۷۹م)
۱۰۰.....	امروزه

آلات موسیقی	۱۰۵
سازهای زهی (کمانچه، ساز بادی، آلات موسیقی ضربه‌ای)	۱۰۵
ساز زهی	۱۰۶
بربط	۱۰۷
سه تار	۱۰۸
تار	۱۱۰
قانون	۱۱۲
سازها و آلات موسیقی کمانه‌ای	۱۱۳
کمانچه	۱۱۳
قیچک	۱۱۶
سازهای بادی	۱۱۷
نی	۱۱۷
سازها و آلات موسیقی ضربه‌ای	۱۱۸
ستتور	۱۱۸
سازهای کوبه‌ای (تنبک و دف)	۱۲۱
تنبک	۱۲۱
دف	۱۲۳
ساختار	۱۲۵
گوشه، ردیف و دستگاه	۱۲۵
گوشه	۱۲۵
ردیف	۱۲۹
دستگاه	۱۳۰
اجرا	۱۳۹
پیش درآمد، چهار مضراب، آواز، تصنیف، رنگ	۱۳۹
پیش درآمد	۱۴۱
چهارمضراب	۱۴۳

فهرست مطالب ۷

۱۴۴.....	آواز
۱۴۹.....	تصنیف
۱۵۱.....	رنگ
۱۵۳.....	ویژگی‌ها
۱۵۳.....	شعر، عرفان، بداهه‌نوازی
۱۵۵.....	شعر
۱۵۹.....	عرفان
۱۶۶.....	بداهه‌نوازی
۱۶۹.....	ارجاعات

پیش‌گفتار

به ناصر کنعانی برای این تحقیق تبریک می‌گویم؛ از این رو که با تخصص و تعهد باطنی خود، تاریخ هنر موسیقی ایرانی را مستند به رشته تحریر درآورده و در این امر موفق شده است. نویسنده این اثر توانسته برای علاقه‌مندان ناآشنا به موسیقی، این هنر را به زبانی ساده توصیف و بیان کند. همان‌گونه که بحث شد هنر موسیقی سنتی پارسی را در مقام ارزش فرهنگی انتقال دهد. در این ارزش فرهنگی، احساس عاطفی عمیق و دل‌تنگی، تراوش نم‌گونه لذت زندگی و معنی احساسات ایرانی را با هیچ یک از دیگر شاخه‌های هنرهای زیبا نمی‌توان منعکس کرد. جذابیت و دلربایی این موسیقی بیانگر انرژی، سحرانگیزی و معنویت و همچنین معرف بارز و آشکار هنری ظریف و افسونگر است.

اکنون با یادآوری آنچه گذشت، هر مطالعه‌کننده مشتاقی می‌تواند به خوانش متنی دسترسی داشته باشد تا از تاریخ، ابزارآلات، ساختار و دیگر ویژگی‌های هنر موسیقی سنتی پارسی مسحور گردد.

ناصر کنعانی به گونه‌ای خیال‌انگیز صدای دل‌انگیز موسیقی ایرانی را از لابه لای سطور به گوش خوانندگان خود می‌رساند. او مطمئن است که تاریخ سرچشمه‌های ابتدایی و ثانویه علم موسیقی را برای اینکه از مواضع و ارزش‌های آن جانبداری کند و بتواند با مراجعه به دوران توسعه فرهنگی استدلال کند. نویسنده توفیق یافت تاریخ موسیقی سرزنده و با روحی را که به دور از هر یک دیدگاه تاریخ‌نگاری و روحیه و طرز تفکر واقعی داده‌ها، همچنین توسعه و گسترش دایمی سیاسی، مذهبی، تاریخ اجتماعی، قومی و از نظرگاه چندفرهنگی یک‌پارچه و هم‌رنگ کند.

در کنار محتوا و ظرفیت آموزش اساسی مردم‌نگاری موسیقی، به‌درستی مطالعه موسیقی

برای ما اروپایی‌ها عمدتاً شناخت آداب و رسوم را به دست می‌دهد. ما اغلب به این موضوع به‌عنوان کانون تعمق و تفکر مطلق خلق و ایجاد موسیقی می‌نگریم؛ یعنی می‌توانیم تجربه کنیم که چگونه هنر موسیقی سنتی پارسی از نفوذ و ترکیب فرهنگ موسیقی منطقه ای و قومی مختلف ناشی شده است، چگونه سنت غنی هم‌زمان بر پیشرفت و ترقی آلات موسیقی تأثیرگذار بوده است، همانند فراوانی آهنگ‌ها و موزون بودن آنها، تأثیر گوناگون ساختاری روانی اجتماعی، چگونگی پیچیدگی و انعطاف‌پذیری اجرا و توضیح آن، چطور گوناگونی نظم و ترتیب گسترده ویژگی این موسیقی است و شگفت‌انگیز احترام به کارآیی‌های بداهه‌نوازی موسیقیدان را به دنبال دارد. حساسیت و زودرنجی، الهام، خلاقیت، ابتکار را مطالبه می‌کند. از جمع و دایره دوستان هنر ایرانی و موسیقی سنتی در اتحادیه به‌ثبت رسیده در جمهوری آلمان فدرال تشکر کنم که در آن - علاوه بر فعالیت‌های فراوان به شکل کنسرت‌ها، سخنرانی‌ها، نمایشگاه‌ها با انتشار اسناد هنر موسیقی ایرانی، کمک بیشتری در مسیر تفاهم چندفرهنگی جامعه ما توفیق یافته است.

پروفسور دکتر هانز گونتر باستیان

دانشمند و مربی موسیقی

مقدمه چاپ دوم

اولین نشر و چاپ کتاب حاضر در سال ۱۹۹۶ کمی پس از انتشار آن کمیاب شد. اکنون دومین چاپ با اصلاحات و تجدید نظر در دسترس خواننده قرار می‌گیرد. نویسنده امیدوار است که چاپ جدید آرمان و تمایلات گوناگون مؤلف را منعکس و با آن مطابقت کند. بر نویسنده روشن و مبرهن است که از آن در این کتاب صحبت به میان می‌آید، بعضی اوقات مفهوم دیگری داده می‌شود، نامر بر بعضی مانند موسیقی اصیل ایرانی (موسیقی فاخر ایرانی) یا موزیک ملی ایرانی. برای توجیه عنوان انتخاب‌شده، هنر موسیقی سنتی پارسی در ذیل مشاهده می‌شود:

هنر موسیقی سنتی باید وضعیت و حالتی را محاسبه کند که موسیقی از حافظه انسان‌ها از نسلی به نسل بعد به صورت شفاهی انتقال یابد. منشأ آن و حال آهنگ‌ها و شکل و ریزه‌کاری آنها به شکلی اسرارآمیز در تاریکی تاریخ پنهان مانده است و به طرز اسنا خیلی کم در دوران جدید شناخته شده و بجز این موارد ناشناس مانده است.

نتیجه انتقال شفاهی این بود که محتوای قطعات موسیقی و روش تفسیری این موسیقی به عادت و خوی سنتی، اخلاق و کاربرد واقعی در آن دوره تاریخی بستگی دارد. تغییر همواره در سطح پایینی قرار داشت و به‌ویژه از روحیه زمان متأثر شد. با وجود این، امروزه خیلی از مربیان موسیقی به آن اهمیت می‌دهند و این آهنگ‌ها و ریزه‌کاری‌هایش را به شاگردان و دانش‌آموزان زن و مرد و نسل‌های بعدی به صورت شفاهی انتقال می‌دهند و به ارث می‌گذارند. به عقیده آنها جوهر و روح ظریف آهنگ و موسیقی تنها از این طریق از مربیان دریافت می‌گردد و می‌تواند باطنی شود. به صفت پارسی باید از دو نظرگاه اشاره کرد:

از سویی، از دوران قبل از اسلام در دربار پادشاهان ساسانی به منشأ هنر موسیقی پارسی

کنونی توجه شد و شکوفایی فراوان را توسعه داد. بنابراین سرچشمه آن موسیقی درباری است. از سوی دیگر مهم است بدانیم که در ایران امروز، انواع مختلف موسیقی یافت می‌شود که یکی از آنها هنر موسیقی پارسی است؛ اگرچه شاید قدیمی‌ترین و مهم‌ترین آنها باشد.

در نهایت باید میان این هنر موسیقی از مفهوم و معنی اشکال دیگر موسیقی تمایز و تفاوت قائل شویم؛ برای مثال موسیقی محلی، موسیقی رقص یا موسیقی سرگرم‌کننده و شاد با تشخیص هنر موسیقی که در اینجا مترادف و مشابه با موسیقی جدی و باوقار فهمیده می‌شود، ادعا و حق هنری فرهنگی این موسیقی باید اعتبار و ارزش خود را مفید و تأثیرگذار باشد.

این چاپ مانند چاپ اول، نقل قول‌های فراوان به زبان آلمانی و انگلیسی دارد. این نقل قول‌ها با کمی استثنا از دانشمندان موسیقی غربی، ایران‌شناسان و مورخین آورده شده است و دومین چاپ را در بر می‌گیرد. دلایل مستند برای بحث ثبت این موضوع، همچنین توضیح تاریخی موسیقی پنهان می‌ماند.

گذشته از این، برای خوانندگان این اثر، روشن می‌شود چگونه عالمان غربی هنر موسیقی سنتی پارسی را با اجزای آن می‌بینند و قضاوت می‌کنند.

به علاوه داده‌ها و اطلاعات مربوط به اشخاص منابع و زمینه و سابقه تاریخی، شامل تعداد زیادی پاورقی می‌شوند که در درجه اول برای آن خوانندگان در نظر گرفته شد که با منابع مکتوب سروکار دارند و به شدت به مطالعه علاقه‌مند باشند.

نویسنده مایل است در اینجا از خانم دکتر Angelika Jung برای توجه انتقادی و سودمند ایشان در چاپ اول از صمیم قلب تشکر کند. همچنین تشکر ویژه از خانم Johanna Von Maffei که با بررسی دقیق، به نکات باارزشی برای چاپ موجود اشاره کردند.

ناصر کنعانی، مارس ۲۰۱۲

یادداشت مترجم

بدون تردید، هر جامعه‌ای دارای نظام ارزشی و فرهنگی است. تاریخ یک کشور تنها به رویدادهای نظامی، سیاسی و اقتصادی خلاصه نمی‌شود. ریشه‌های گسترده و عمیق تاریخ هر کشور را باید در فرهنگ (Culture) آن جست‌وجو کرد. انسان‌ها دارای شخصیت فردی و همچنین شخصیت اجتماعی و تاریخی می‌باشند. کهن‌الگو و صورت نخستین (Archetyp) هر جامعه‌ای با بازگشت به تاریخ فرهنگ اجتماعی، سیاسی، نظامی و هنری آن مشخص می‌شود. (Culture) در فرهنگ اروپایی به معنی آباد کردن زمین (کاشت و برداشت) و در فرانسوی به معنی پرورش روح است. انسان دارای فرهنگ و حرکات فاقد آن هستند. به گفته سوفوکل یونانی «انسان شاهکار طبیعت است». انسان ابزارساز و دارای قدرت تکلم و کتابت است. فرهنگ به صورت توصیفی، تاریخی، هنجاری، روان‌شناختی، ساختاری و تکوینی تعریف شده، ساخته یا فرآورده انسانی است. به جنبه مادی فرهنگ تمدن گفته می‌شود (Civilization) و فرهنگ غیرمادی، آثار ادبی، هنری، آداب و رسوم و اخلاق هر جامعه را می‌گویند. درباره فرهنگ غیرمادی، بخشی از هنر به آثار و هنر موسیقی مربوط می‌شود. هنر موسیقی بیانگر گوشه و زوایای روح تاریخی انسان‌ها در یک جامعه است.

ایران با قدمت تاریخی چند هزارساله دارای آثار هنری بی‌شمار در معماری، نقاشی و موسیقی و غیره است. روح ظریف و لطیف ایرانی با شعر و موسیقی عجین شده و اشعار حماسی، غزلی، قصیده‌ای همراه با موسیقی منجر به توسعه و گسترش موسیقی ایرانی در دستگاه‌ها و گوشه‌های مختلف شده است. نویسنده این اثر تلاش کرده است که تاریخ هنر موسیقی سنتی به پارتی را از زمان مادها تاکنون به رشته تحریر درآورد. شایان توجه است که این اثر با تکیه و استناد بر نظریه‌های صاحب‌نظران موسیقی غربی و همچنین ایرانی جمع‌آوری

شده است. ذکر این نکته لازم است که ارجاعات و پاورقی‌ها به دلیل سهولت در تایپ با ذکر شماره در آخر کتاب آمده است. چون این اثر برای آلمانی‌زبان‌ها نوشته شده است، تاریخ‌های ذکرشده به میلادی می‌باشد. در اینجا بر خود می‌دانم که از نویسنده دانشمند این کتاب، پروفیسور ناصر کنعانی تشکر کنم. امیدوارم اگر در برگرداندن این اثر کاستی‌هایی دیده می‌شود، با اغماض و عیب‌پوشی به آن بنگرند.

محمد مظلوم خراسانی

پاییز ۱۳۹۹